

DIOSALAK ETA KUNPLIMENTUAK ZEGAMAN

O hiturazko formulak izaten dira: buruz dakizkigu eta mekanikoki erabili ohi ditugu okasioa datorrenean. Batzutan formula ez dakigu eta larri asko pasatzen dugu: zer esaten da, norbait hil denean?

Horregatik formula horiek ez dira formula hutsak: eza-gunekin zein ezezagunekin harremanak errazten dituzte. Gainera, bestela ez genuke batere jakingo sentimentu batzuk nola erakutsi (hiletetan, esaterako).

Herri bakoitzak dauka bere kortesia modua, klase sozial bakoitzak, eta beharbada adin bakoitzak. Alemanek ez daukate italianoak bezalakoa. Orain formula batzuk uni-bertsaldu egin dira, zinearekin, literaturarekin, eta horiek iruditzen zaizkigu modu finak (nik Zegaman askoz finagoak bildu ditut):

—“Vanden Brock deritzat, eta zuri?”.

—“De Potter andrea neri”.

—“Atseginez ezagutu”, --erantzun zuen Vanden Brock-ek.

“Pozen naiz”, “atsegin zait” eta holakoak entzuten dira sarri aurkezpenotan, erdaratik hartuta. Zegaman “urte askotako” erantzuten da:

—Hau nire emaztea (edo: Maria, ez dakit zein).

—Urte askotako.

Ondo hitzegina izan

“Hori kortesa da” edo, ez da esaten. Horren ordez:

—Pertsona ondo hitzegina da.

—Pertsona gisatsua, gisakoa, itxurazkoa, egokia.

—Ondo erakutsitakoa (ikasitakoa).

—Prestua, leiala, izateak ere izan dezake kortesiaren sentidu hau. “Modu onetakoa izan”, ordea, ez da “tener buenos modales”, “tener medios” baizik: dirudun samarra. Alderantziz, tratu zakarreko edo kortesia gabekoaz:

—Errapamenik gabekoa. —Gaizki hitzegina. —Inkarnu gaixtokoa. (Zegaman dexente dabilen “inkarnu” hori, ez dut uste hiztegieta jasota dagoenik).

Zer moduz

Inor ikusterakoan egin ohi den kaixoan, honelako formulak erabili ohi dira: Zer moduz (aspaldiko)?; Zer bizimodu dabilzue?; Zer berri diozue (dabilzue)?; Nola zarete (gabiltze)?

Era askotakoak daude erantzunak: Ondo, eta zu?; Ondo, Jainkoari eskerrak, eta zu?; “Ondo esan beharko, bestela parre egiten due-ta”. Oso politak zaharren erantzun batzuk dira:

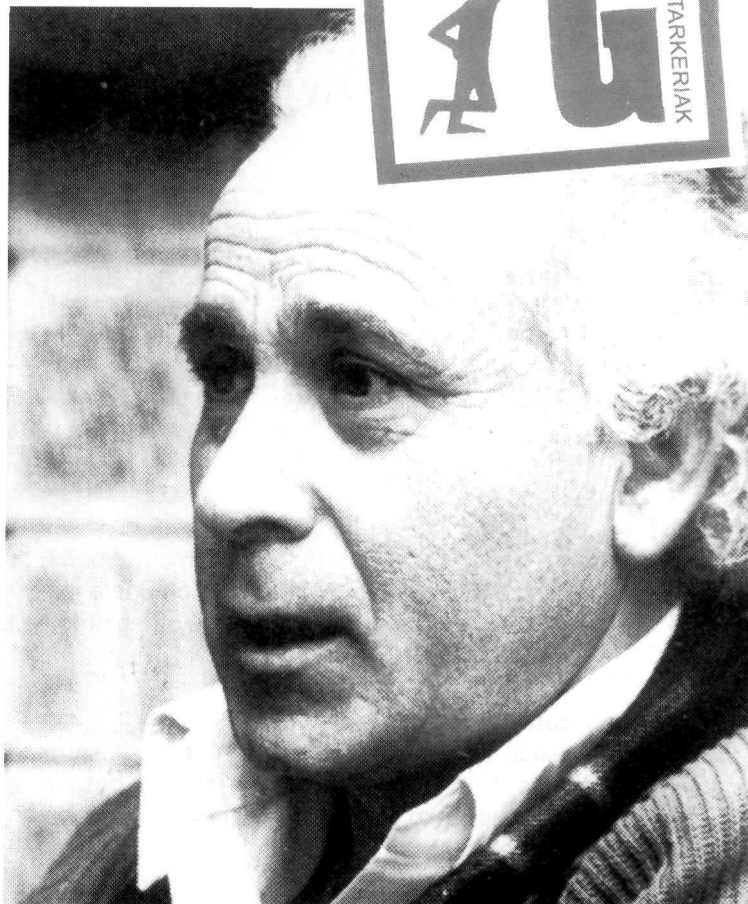
—(Ondo esan beharko), ohiak behintzat libratu ditugu-ta.

—(...), osasuna behintzat badegu-ta.

—(...), okerrago ere ibili izan gara-ta.

—(...), aurrera goaz behintzat-ta.

—(...), bagabiltza-ta.

Joxe Azurmendi (Argazkia: A. Bayo)

Sarri entzuten dira bariazio konplexuagoekin ere horiek berak: “Zer esango dizut (degu), ondo (esan beharko), ohiak behintzat gaur ere libratu ditugu-ta”, etab. Beste erantzun batzuk: “Ba, beti bezalatsu; betiko moduan; hor gabiltz; ez degu gauza apartik; ez degu kejarik (ezin keja-tuko gara); hainbestean ere, ta zuek?”.

Zer moduz ordez, batzutan “ondo?”, edo: “zer, ondo?” galdetzen da. Eta erantzun: “Bai, orain artean”; “Bai, bagabiltza behintzat eta”, etab. Gertatzen da beste hori oso ondo ez egotea ere, edo gaizki ere egotea (klinikan bisitatzen duzula, esate baterako). Orduan gutxienez bi erantzun mota entzuten da Zegaman:

a) Ondo ez dagoenak berak: (Zer moduz?) Ba, ttarrakattarraka; Oxta-oxta (edo: zutik oxta); Ba, nolabait antxean; Pattal antxean...

b) Berak baino gehiago familiarren batek esateko: Nola edo hala bagabiltze; Ba, animo haundirik gabe (oraintxe), baina...; Koita bat edo beste badabilgu (...halako gaixo degu-ta).

Gaizki-gaizki egonda ere, ez da zuzenegi horrela aitor-tzen: “Oso ondo ere ez (ba) oraintxe; Ba, nahikoa lanekin (oraintxe)”. Bat oso gaizki egon behar du, honelakorik erantzuteko: Zer moduz? Hementxe (gaixoak berak esateko). Edo: guzien beharrean oraintxe; lur jota (familiarren batek esatekoak edo baita gaixoak berak ere).

Beste bi erantzun, lehenengoa Billabonan jaso: Zer moduz?, “askok nahi baino hobeto”; bigarren hau lanki-de donostiar bati: “(Ni) ondo, baina apaiza hobeto”.

Egunaren buruan esatekoak

Goizeko "Egun on" edo "Egunon d(e)izuela Jainkoak" diosolari erantzuna "Bai zuri're" izaten da. "Igualmente" gaur ez da gutxiago entzuten: nahiko berria dela esan didate, hori kalekoa bakarrik dela ere bai. (Gernika-Foruan jasotakoa: "Egun on!", eta: "Jainkoak emon".)

Erantzun berdina dute Eguerdi on, A(rra)tsalde on, Gau on (gabon) beste diosalek ere.

Otorduetan "on egin deigula" esaten du errezoa egiten duenak edo nagusiak (batzutan amak errezatu eta aitak hori esan). Jaten ari denari –tabernan, zelaian— "on egin deizula" esan ohi zaio. Eta "eskerrik asko, gusto badezu?" erantzun behar du, jaten ari dena eskainiz.

Gabon (gau on), Gabon pasa eta Ondo lo egin dira, oheratzerakoan esaten direnak. (Berdin eta Igualmente, erantzunak). Umeei, ordea: "Gabon (ta) berri on, paradisoan parte on". Etxe batzuetan **ta** horrekin, beste batzuetan gabe. Badira umeei esaten zaizkien gehiago ere, baina galdu egin ditut.

Egunaren buruan beste mila aukera egoten da formulak biltzeko, batzuk nahikoa kuriosoak: adibidez, "barkatu momentu bat (edo: ni altxatzera noa momentu bat)", "gerrikoa askatzera noa (joan behar det)", komunera joateko, etab. Horiek jasota neuzkan papera galdu egin dut.

Urtearen burukoak

Hauek ere galdu egin ditut: norbait animatzeko bakarrik ipini dut titulua. Gogoratzen naiz umea **jaio** eta **bataiatzen** deneko esaldi asko neuzkala (amari esaten zaiona, umeari buruz esaten dena), eta esaldi pila batek "begiko" gaitzari alusio egiten ziola. Beldurra zegoen nonbait.

Urtebetetzekoan:

"Urte askotako; Eskerrik asko". Baina beste hau ere bada-go:

—(Ai, Maria, oso ederra zaude, ez dakit zer, zalameria pixka bat, eta) "Holaxe izan (go al zara) urte askotako".

—"Eta zu ikusteko".

(Billabonan: Zer, gaur jai degula, etab., sarrera konbenzional bat, eta formula gero: "Karga bat gehiago bizkar-rerako". Urteak betetzen dituenak: "Bai, urteek beren pixua bizkarrian uzten dute".

—"Urte askotan". Isteria berdina Larraulen, diferentzia honekin bukaeran: "Urte askoan txapela kaskoan".

Billabonan tratu egokiari "jendetasuna" esaten diote eta norbait kortes edo dela adierazteko: oso gizarteko, gizalegezko, jendearteko, begiko dela. Miren Lekuonak irakatsia.

Goierriko jendetasunaren eskuliburua

Izugarri pozik irakurri ditut Eburne eta Amaia Alustizaren "Zegamako despektiboak". Oso ideia polita. Urte asko da ni kortesiazko formulak biltzeko asmoarekin hasi nintzela, baina azkeneko urteotan galdu gehiago egin ditut bildu baino. Inaxita Ormazabalek lagundu zidan asko, ia dena. Egia esan, dena ez bada harena, oker egon daitekeena, ez da izango.

Beharbada sistematiko samar lan eginez, gazteago batzuek Goierri guztiko "jendetasuna" bildu ahal izango lukete, ez? Lan polita izango litzateke.

Ezkontzakoan

"Urte askotako: suerte on bat izan zazue"; "urte askotan elkarrekin izateko izan zitezela". Azkeneko honek konplikatuta samarra dirudi, baina horrelaxe esaten da. Dena dela Antzuolan konplikatutago esaten dute: "Jaungoikoak urte askoan alkarrekin gordetzeko izan zaitzela". Ana Toledok irakatsia.

Bisitakoak eta adiokoak

Ongietorria ematekoak ere galduak ditut. Tinbrerik ez zegonean, "Ai Maria"ka hotsegiten genuen artean (Ave Maria). Bisitak ere "Ai Maria" esanez sartzen ziren etxera.

Batzutan langileren bat edo goizetik etortzen zen eta "Balurre (baraua) hausteko bada're mokau bat hartuko dezu behintzet" esaten zion amak, zerbait eskeintzeko.

Oso polita Larraulen, bisitak erregalitzo bat ekartzen badu: "Jainkoak eman dizula, orain bezelaxe, urte askoan ekartzeko grazia".

Despeidakoak

Adio normala Zegaman "adio/aio" zen; "agur" berria da. Gero formula hauek daude:

—Ondo joan (juun), ondo bizi, ondo izan.

—Ondo joan eta hurrena arte.

—Nahi dezu(e)n arte, beste bat arte.

—Jainkoaren grazi(are)kin joan zaitzete.

—Joan zaitzete San Migel aingeru(are)kin (:aingeru goardarekin, aingeru goardakoarekin).

Agurrarekin batera berriz etortzeko gomitea egiten da: "Azaldu berriz ere nahi dezuenean, gure etxera bidea badakizue (badakizue non gauden)".

Urtean behin (herriko jaietara edo) etortzen ziren bisitekin formula hau zegoen: "gari berriak arte", edo: "gari berriak baino lehen etorri".

(Miren Lekuonak bi formula hauek pasa dizkit: "Ondo joan eta hanka hautsi", "Ondo joan eta lepoa hautsi", Billabonako astakeriak izango direlakoan. Harrituta geratu naiz, alemanez berdin-berdina dago-ta: "Hals und Beinbruch". Baita ere beste bi polit askoak Billabonatik: "Bakea (osasuna) izan", dihoanak esateko. Etxekoen erantzuna: "Eorrekina eaman pixkat". Eta: "Agur", "Ekarri lepoa bete egur").

Berriketan aritzeko bisita labur baten ondoren (jai egunean meza nagusi ondoren edo): "Ondo esanak ondo hartu, gaizki esanak barkatu".

Dihoanari esatekoak ziren horiek. Dihoanaren formulak ere badaude. Eskerrak ematen dira, bazkaria oso ona izan da noski, etab., eta:

—Zuek ondo hartuta bagoaz.

—Gari berrietarako etorriko gara berriz ere.

—Berriz ere alkar ikusteko izan gaitezela (batez ere zaharrek esaten dute).

—(Etxekoek) Ondo ibili; (bisitariak) Ahalegina egingo degu guk, zuek ere ahalegin.

Ohizkoa da bisitariak inbitazioa atzera pasatzea:

—Guk gurea egin degu, orain zuei tokatzen zaizue.

—Zuek ere nahi dezuenean azaldu.

—Gu etorri gera, zuek gonbidatua: txerri odolkiak ordetokan izaten dira, zuek ere nahi dezuenean (edo: San X-etan) azaldu.

—(Etxekoek) Berriz ere nahi dezuenean etorri; (bisitariak) Gure etxetik haina bide dago zuenetik gurera, orain zuei tokatzen zaizue.

Zer dira gai berriak

Gari berrien kontuak oso zabaldua dirudi. ("Gari berrixak arte", Antzuolan). Nondik sortu ote da esaera modu hori? Auzo-lanetan elkartzen zirenak, despeditzen zirela horrela, entzun diot norbaiti.

Eskerrik asko

—Eskerrik asko (mila esker)i erantzunak: Ez horregatik; ez dago zergatik; Ez da(go) zerik, Ez da(go) zeri. Apropos kontu egiten egon naizen egunetan. Zegaman gehiena azkeneko biok entzun ditut.

Erdi bromaz edo, batzutan: "Eskerrik asko", "Ekarri asko", entzuten da. Asko esaten dena, ez dakit nondik izango den sortua: "Eskerrik asko", "(Bai)", esango diot (edo: emango diot)".

Mesede bat --tresna bat uztea, esate baterako-- eskaini eta ezetz esaten bada, hala ere beti eskerrona erakusten da: "Hartuta (eginda) bezelaxe eskertzen dizut, baina... (ezezko arrazoia)"; "(Zure) Borondatea estimatzekoa da, baina..."; Bisitakoan zerbait jateko edo eskaini eta ezetz esateko berdin: "Janda bezelaxe estimatzen dizut...".

Billabonatik berriro: Alderantziz, mesedea eskatu egin behar izan denean, "etxe-erre-eskean" adibidez: "Eskerrik asko, zuen laguntza gabe ez dakit zer egingo genukeen", etab., eta "Ordainetan ez zaitzela aurkitu" (beti Miren Lekuonaren informazioa).

Heriotzekoan

Hiru eratako formulak daude:

- 1.- Hildakoaren senideei sentimentua agertzekoak.
- 2.- Hildakoari buruz esatekoak.
- 3.- Hiltzeko gertaerari buruz esaten direnak, momentuak hori eskatzen duelako familiaren kontsolagarri antzer- ra edo.

1.- Lehenengorako biok erabiltzen dira: "Laguntzen dizut sentimentuan"; "Laguntzen dizut (zure) sentimentua eramaten". Edo laburrago: "Nere sentimentue".

2.- Hildakoari nolabait erreferentzia egin beharra ere egoten da holakoetan. Hona hemen esaldi batzuk (hobeto berezi beharko litzateke: noiz den zaharra hildakoa, umea, asko sofritu duen, etab.)

—Jainkoak bere bakean izan dezala.

—Mundu honetarako onegia zan-ta.

—Horrek bere zorra pagatu du/egitekoak egin ditu.

—Ez zen makala, baina hori ere joan da (hori ere ez zen betikoa)

—Ahaleginak eginda (ondo eginda) joan da, ba.

—Hori zeruan ez baldin badago, guk zer egin haundirik ez degu.

—Jainkoak bere glorian euki dezala (izango al du).

—Jainkoak bere aldera (ondora) eramango al du lehenbailehen.

(Hildakoaz sekula ez omen da gaizki hitzegin behar. Zerbait esan beharra inoiz gertatuz gero, Larraulen hone-la hartzen dute martxa: "Hila ez dadila (gero) lotsa, baina... (hark ere hau eta hori egin zuen; edo: zuri galanta izan zen hura ere, bizi zen artean).

3.- Norbait hiltzen denean, piska bat denok hiltzen gara nonbait. Honelakoak esaten dira behintzat situazioari begira:

—Zer esango degu, betikoak ez gera ta.

—Banan banan hori denontzako datorkiguna da, ba, ta.

—Hori da guretzako dagona ta.

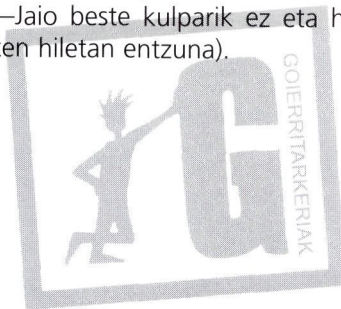
—Horiek danak guretzako daude.

—Azken bat denok degu.

—Bide hortan goaz denok.

—Jaio ezker, heriotza zor.

—Jaio beste kulparik ez eta hil egin behar (ume txiki baten hiletan entzuna).

Joxe Azurmendi
(Irakasle)